

طراحی الگوی پایش سلامت روانی مدیران مدارس مبتنی بر شاخصه‌های اخلاق اسلامی

احمد حسن‌زاده^۱، محمد جلال کمالی^{۲*}، یاسر سالاری^۲، سمانه مهدی‌زاده فرسنگی^۱، سنجر سلاجقه^۱

چکیده

تحقیق حاضر با هدف طراحی الگوی پایش سلامت روانی مدیران مدارس مبتنی بر شاخصه‌های اخلاق اسلامی با رویکردی کیفی انجام شد. هدف این پژوهش شناسایی و تحلیل ابعاد مختلف سلامت روانی مدیران مدارس در استان کرمان و ارتباط آن‌ها با ویژگی‌های اخلاقی اسلامی است. در این تحقیق، از روش کیفی با از نوع گراندتئوری کلاسیک از مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته و مشاهده‌های مشارکتی برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد. نمونه‌گیری هدفمند بود و جمع‌آوری یافته‌ها تا اشباع نظری ادامه داشت که با تعداد ۲۰ مدیر مدرسه در مدارس مختلف شهر کرمان این اشباع نظری دست یافتیم. یافته‌های این مطالعه نشان داد که پایش سلامت روانی مدیران مدارس بر اساس اخلاق اسلامی باید در دو ابعاد فردی و سازمانی مدنظر قرار گیرد که عبارتند از بعد فردی شامل ویژگی‌های اخلاقی اسلامی مانند امانت‌داری، صداقت، تواضع، صبر، تقوا و اخلاص است که به‌عنوان مؤلفه‌های کلیدی در سلامت روانی مدیران شناخته می‌شود. همچنین ویژگی‌های شخصیتی و عاطفی-هیجانی مانند مدیریت استرس، تعادل هیجانی و شادکامی شغلی در ارتقاء وضعیت روانی مدیران تأثیرگذارند. علاوه بر این، ویژگی‌های شناختی و جسمانی همچون تفکر انتقادی، برنامه‌ریزی استراتژیک و تعادل بین کار و استراحت نیز از عواملی هستند که به حفظ سلامت روانی کمک می‌کنند. بعد سازمانی نیز شامل ویژگی‌های اجتماعی، تربیتی، معنوی و مدیریتی است. ازجمله مؤلفه‌های اجتماعی می‌توان به مهارت‌های ارتباطی، مدیریت تعارض و حمایت اجتماعی اشاره کرد که در روابط میان‌فردی و بهبود سلامت روانی نقش دارند. همچنین ویژگی‌های تربیتی همچون الگو بودن، تشویق به خیر و توجه به تفاوت‌های فردی در بهبود روحیه کارکنان و ارتقاء فضای سازمانی مؤثر هستند. در بعد معنوی، مؤلفه‌هایی چون یاد خداوند، دعا و توسل و ایمان و باورهای مذهبی در تصمیم‌گیری‌ها و کاهش فشارهای روانی مدیران اهمیت دارند. همچنین ویژگی‌های مدیریتی مانند مسئولیت‌پذیری، مشورت و قاطعیت نیز در ارتقاء سلامت روانی مدیران تأثیرگذار است.

کلمات کلیدی: اخلاق اسلامی، پایش سلامت روانی، سلامت روان، مدیران مدارس، ویژگی‌های فردی و سازمانی.

۱. *نویسنده مسئول، گروه مدیریت، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران. jalalkamali@iau.ac.ir
۲. گروه الهیات و معارف اسلامی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران.

مقدمه

سلامت روانی مدیران مدارس به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر کیفیت مدیریت و عملکرد مدرسه شناخته می‌شود. مدیران به دلیل مسئولیت‌های چندبعدی و استرس‌های کاری زیاد، بیش از دیگران در معرض مشکلات روانی قرار دارند (سازمان جهانی بهداشت^۱، ۲۰۲۱). مفهوم سلامت در عرف لغت به معنای عاری بودن از هرگونه آفت است. شناخت آفت جسم و روح فرع بر شناخت خود جسم و روح است. کسی که روح را شناخت چگونه می‌تواند آفات را بشناسد و تا زمانی که آسیب‌ها و آفت‌ها شناخته نشوند راه علاج و درمان آن‌هم قابل شناخت نخواهد بود. چنانچه برخی از امراض از قبیل؛ وبا، سرخک، سرخچه و... در گذشته باعث مرگ‌ومیر بسیار بودند، ولی پس از شناخت آن‌ها و پیشرفت علم پزشکی با چیز سببی- از قبیل تزریق واکسن جلوی آن‌همه مرگ‌ومیرها گرفته شد. در بعد روانی نیز مسأله به همین منوال است. اگر روان و بیماری‌های آن به‌طور کامل شناخته شود، به‌یقین از هلاکت‌های معنوی و مرگ‌ومیرهای انسانی جلوگیری خواهد شد. این‌که در اسلام برای معرفت نفس آن‌همه ارزش قائل شده و آن را نافع‌ترین علم معرفی کرده و حتی شناخت خدا را به شناخت نفس مرتبط دانسته است. قرآن کریم در این رابطه می‌فرماید: «ربکم اعلم بما نفوسکم» پروردگارتان به آنچه در جانتان است آگاه‌تر است. (معاذی و اسدی ۱۳۹۱).

در همین راستا، توجه به سلامت روانی مدیران نه‌تنها بر کیفیت آموزشی و تربیتی تأثیرگذار است بلکه می‌تواند از بروز بحران‌های مدیریتی جلوگیری کند (اسمیت و جونز^۲، ۲۰۲۰). در ایران، با توجه به پیچیدگی‌های فرهنگی و اجتماعی، نیاز به الگوهای بومی برای پایش سلامت روانی مدیران وجود دارد. شاخصه‌های اخلاقی اسلامی با تأکید بر ارزش‌هایی

همچون انصاف، عدالت، همدلی و خودکنترلی، می‌توانند چارچوبی مناسب برای پایش سلامت روانی مدیران ارائه دهند (علوی، ۱۳۹۸). این شاخصه‌ها نه‌تنها در بهبود سلامت روانی بلکه در تقویت روابط انسانی در محیط کار نیز مؤثر هستند (فراهانی، ۱۴۰۱). از طرف دیگر، سلامت روانی با شاخصه‌های اخلاقی پیوندی نزدیک دارد و بی‌توجهی به این موضوع می‌تواند به کاهش انگیزه و افزایش فرسودگی شغلی در مدیران منجر شود (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۹). در مطالعات پیشین، پژوهشگران به عوامل روان‌شناختی مؤثر بر سلامت مدیران پرداخته‌اند، اما کمتر به نقش شاخصه‌های اخلاقی اسلامی توجه شده است (امیری و همکاران، ۱۳۹۷). از سوی دیگر، بسیاری از این تحقیقات بر جنبه‌های عمومی سلامت روانی تمرکز داشته‌اند و به‌طور خاص وضعیت مدیران مدارس را بررسی نکرده‌اند. این شکاف مطالعاتی نیاز به ارائه الگویی جامع و بومی را برجسته می‌سازد (نجفی و کریمی، ۱۴۰۰).

شهر کرمان به‌عنوان یکی از کلان‌شهرهای ایران، با چالش‌های مدیریتی و آموزشی متعددی مواجه است. مدیران مدارس این شهر با تنوع فرهنگی و اجتماعی روبرو هستند که می‌تواند بر سلامت روانی آن‌ها تأثیر بگذارد (شهریاری و اسفندیاری، ۱۴۰۲). از این‌رو، طراحی الگوهایی مبتنی بر شاخصه‌های اخلاقی اسلامی برای پایش سلامت روانی این مدیران می‌تواند به ارائه راهکارهای عملی و مؤثر کمک کند. مطالعات نشان می‌دهند که بهره‌گیری از شاخصه‌های اخلاقی اسلامی می‌تواند به کاهش استرس‌های شغلی و افزایش رضایت شغلی در مدیران منجر شود (حسینی و غفاری، ۱۴۰۰). این شاخصه‌ها نه‌تنها به‌عنوان اصول مدیریتی، بلکه به‌عنوان ابزارهایی برای ارتقای سلامت روانی شناخته می‌شوند؛ بنابراین، طراحی مدلی که این شاخصه‌ها را به‌طور علمی و عملیاتی به کار گیرد، ضروری به نظر می‌رسد. الگوی پیشنهادی باید بر اساس پژوهش‌های علمی و نیازهای واقعی مدیران طراحی شود

1. Who

2. Smith & Jones

روان شناختی مثبت و معنادار است.

قنبری و معجونی (۱۴۰۰) در تحقیقی با عنوان تأثیر رهبری اخلاقی در اثربخشی سازمانی مدارس با نقش میانجی توانمندسازی روان شناختی و اخلاقی معلمان، یافته‌ها را چنین بیان می‌کنند که رهبران اخلاقی به همراه نقش میانجی توانمندسازی روان شناختی و اخلاقی معلمان، دارای نقش مؤثری در اثربخشی سازمانی مدارس می‌باشند؛ بنابراین چنانچه مدیران و رهبران مدارس از خصایص مثبت رهبری اخلاقی برخوردار باشند و در این فرایند از راهبردهایی مانند توانمندسازی روان شناختی و اخلاقی معلمان بهره گیرند، می‌توانند شرایط مساعدی جهت همکاری و مشارکت هر چه بیشتر معلمان در امور مختلف مدرسه و در نهایت اثربخشی مدرسه فراهم کنند. نوتاش و همکاران (۱۴۰۰) در تحقیقی با عنوان شناسایی و ارزیابی شاخص‌های شایستگی اخلاقی و تربیتی اسلامی مدیران آموزشی مدارس ناحیه یک استان قم، عوامل سازمانی، عوامل فردی، عوامل مدیریتی (حرفه‌ای گرای، مدیریت مشارکتی، مدیریت زمان، مدیریت تعارض و آینده‌نگری (عوامل آموزشی) تجربه و کاردانی مدیر، به‌روز بودن دانش و دانش مدیریتی (عوامل محیطی بر شایستگی اخلاقی مدیران تأثیرگذار می‌باشند

براون، ل. و دیویس، ه. (۲۰۲۴)^۱ تأثیر هوش هیجانی بر رهبری مدرسه و سلامت روانی معلمان "این تحقیق به بررسی تأثیر هوش هیجانی بر سلامت روانی رهبران مدارس و تأثیر آن بر سلامت روانی معلمان پرداخته است. نتایج نشان می‌دهند که رهبران باهوش هیجانی بالا محیط حمایتی‌تری ایجاد می‌کنند که سلامت روانی آن‌ها و کارکنانشان را تقویت می‌کند. تیلور، ر. و گرین، ای. (۲۰۲۴)^۲. رهبری معنوی و تأثیر آن بر سلامت روانی رهبران آموزشی این مقاله نقش رهبری معنوی را در ارتقاء

تا قابلیت اجرا و ارزیابی در محیط‌های آموزشی را داشته باشد. این الگو می‌تواند به عنوان ابزاری برای شناسایی نقاط قوت و ضعف سلامت روانی مدیران عمل کند همچنین، چنین الگویی می‌تواند به سیاست‌گذاران آموزشی در طراحی برنامه‌های پشتیبانی و توانمندسازی مدیران کمک کند. یکی از مهم‌ترین ابعاد این الگو، سنجش تأثیر شاخصه‌های اخلاقی اسلامی بر سلامت روانی مدیران است. این موضوع به‌ویژه در مدارس ایران که اصول دینی و اخلاقی نقش کلیدی در آموزش و پرورش دارند، اهمیت بیشتری پیدا می‌کند استفاده از رویکردهای بومی و اسلامی می‌تواند به تطابق بهتر الگو با شرایط فرهنگی و اجتماعی منطقه کمک کند. با توجه به این ضرورت‌ها، پژوهش حاضر درصدد است تا الگویی بومی برای پایش سلامت روانی مدیران مدارس کرمان مبتنی بر شاخصه‌های اخلاقی اسلامی ارائه دهد. این الگو می‌تواند به عنوان مرجعی برای پژوهش‌های آتی و برنامه‌ریزی‌های آموزشی در سطح ملی و منطقه‌ای مورد استفاده قرار گیرد؛ بنابراین این پژوهش در جهت پاسخ به این سؤال اصلی انجام شد که الگوی پایش سلامت روانی مدیران مدارس مبتنی بر شاخصه‌های اخلاقی اسلامی کدام است؟

پیشینه تحقیق

سپهوند و همکاران (۱۴۰۳) در مقاله‌ای با عنوان تأثیر رهبری اخلاقی مدیران مدارس و فرهنگ مدرسه بر رفتارهای کاری نوآورانه معلمان با میانجی‌گری امنیت روان شناختی بیان می‌کنند که رابطه بین سبک رهبری اخلاقی مدیران با رفتارهای کاری نوآورانه معلمان، رابطه بین فرهنگ مدرسه و رفتارهای کاری نوآورانه معلمان و رابطه بین امنیت روان شناختی و رفتارهای کاری نوآورانه معلمان و همچنین رابطه بین سبک رهبری اخلاقی مدیران و رفتارهای کاری نوآورانه معلمان با میانجی‌گری امنیت روان شناختی و رابطه بین فرهنگ مدرسه و رفتارهای کاری نوآورانه معلمان با میانجی‌گری امنیت

1. Brown, L. & Davis, H.

2. Taylor, R. & Green, E.

سلامت روانی رهبران آموزشی موردبررسی قرار داده است. این تحقیق به‌طور خاص به این نکته اشاره دارد که چگونه ادغام ارزش‌های معنوی مانند امید و ایمان می‌تواند استرس را کاهش دهد و تصمیم‌گیری را بهبود بخشد که درنهایت به مدیریت بهتر در محیط‌های آموزشی منجر می‌شود. وانگ، ی. و لیو، ز.^۱ (۲۰۲۲) حمایت اجتماعی و تأثیر آن بر تاب‌آوری روانی مدیران مدارس، این مطالعه به اهمیت شبکه‌های حمایتی اجتماعی در تقویت تاب‌آوری روانی مدیران مدارس پرداخته است. نتایج نشان می‌دهند که مدیرانی که از حمایت اجتماعی کافی برخوردارند، قادرند بهتر با استرس‌های کاری مقابله کنند و دیدگاه مثبتی نسبت به نقش حرفه‌ای خود داشته باشند. اسمیت، ج. و جانسون، پ.^۲ (۲۰۲۱). نقش رهبری اخلاقی در ارتقاء سلامت روانی مدیران مدارس این مطالعه به بررسی نقش شیوه‌های رهبری اخلاقی در ارتقاء سلامت روانی مدیران مدارس پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که رهبرانی که استانداردهای اخلاقی بالایی را رعایت می‌کنند، سطح استرس کمتری دارند و از رضایت شغلی بیشتری برخوردارند که درنهایت به محیط کاری سالم‌تری منجر می‌شود.

روش تحقیق

این پژوهش با رویکرد کیفی و روش گراند تئوری از نوع کلاسیک برای طراحی الگوی پایش سلامت روانی مدیران مدارس مبتنی بر شاخص‌های اخلاقی اسلامی انجام شد. این روش به محقق این امکان را می‌دهد که با تجزیه و تحلیل داده‌های اولیه، مفاهیم و الگوهای جدیدی را استخراج کند. در این تحقیق، هدف اصلی تبیین و استخراج نظریه‌ای مبنی بر شاخص‌های اخلاقی اسلامی برای پایش سلامت روانی مدیران مدارس بود. برای دستیابی به این هدف، از

مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته به‌عنوان ابزار اصلی جمع‌آوری داده‌ها بهره‌برداری شد و درنهایت، با رسیدن به اشباع نظری، جمع‌آوری داده‌ها متوقف گردید.

نمونه‌گیری: برای انتخاب نمونه‌ها از نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد. در این روش، مدیران مدارس با توجه به تجربیات و دانش آن‌ها در زمینه‌های مدیریت مدرسه، سلامت روانی و اخلاق اسلامی، انتخاب شدند. تعداد نمونه‌ها به ۲۰ نفر از مدیران مدارس ابتدایی و متوسطه در شهر کرمان محدود گردید. این تعداد نمونه تا مرحله‌ای که داده‌ها به اشباع نظری رسیدند، کافی بود؛ بدین معنی که پس از مصاحبه با ۲۰ نفر، دیگر مفاهیم جدیدی از داده‌ها استخراج نشد.

ابزار جمع‌آوری داده‌ها: در این پژوهش، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته به‌عنوان ابزار اصلی جمع‌آوری داده‌ها به کار گرفته شد. سؤالات مصاحبه‌ها به‌طور دقیق طراحی شدند تا به مدیران امکان دهند دیدگاه‌ها، تجربیات و نظرات خود را درباره موضوعات مختلفی از قبیل ویژگی‌های اخلاقی اسلامی، سلامت روانی و نقش این ویژگی‌ها در مدیریت مدارس بیان کنند. این سؤالات حول محورهای اصلی مانند "مدیریت استرس"، "شادی شغلی"، "ویژگی‌های اخلاقی اسلامی" و "تأثیر اخلاق اسلامی بر سلامت روان" بودند. مصاحبه‌ها به‌طور متوسط ۴۰ تا ۶۰ دقیقه به طول انجامید و اطلاعات کاملی از تجربیات و دیدگاه‌های مدیران به دست آمد.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها با استفاده از روش تحلیل داده‌های کیفی مبتنی بر کدگذاری باز، محوری و انتخابی در چارچوب گراند تئوری کلاسیک تجزیه و تحلیل شدند. در کدگذاری باز، داده‌ها به‌طور دقیق موردبررسی قرار گرفتند و مفاهیم اولیه استخراج شدند. این مفاهیم شامل ویژگی‌هایی مانند "مدیریت استرس"، "شادکامی شغلی"، "عدالت اجتماعی" و "تقوا" بودند که در مرحله اولیه شناسایی شدند. در کدگذاری محوری، این مفاهیم در دسته‌ها

1. Wang, Y. & Liu, Z.

2. Smith, J. & Johnson, P

پیش‌دآوری‌ها، از روش مقایسه‌ای استفاده شد تا تفاوت‌ها و شباهت‌ها در مفاهیم استخراج‌شده از داده‌ها شناسایی گردد. محدودیت‌ها: این پژوهش با برخی محدودیت‌ها روبه‌رو بود. یکی از محدودیت‌ها، محدودیت جغرافیایی تحقیق بود که تنها در مدارس کرمان انجام شد و این مسئله ممکن است بر تعمیم‌پذیری نتایج تأثیر بگذارد. همچنین، محدودیت زمانی برای انجام مصاحبه‌ها وجود داشت که باعث شد زمان کمتری برای مصاحبه با برخی مدیران اختصاص یابد.

یافته‌های تحقیق

ابتدا شاخص‌های اخلاق اسلامی و سپس مؤلفه‌های آن در جدول زیر بیان می‌شود.

جدول ۱. شاخص‌های اخلاق اسلامی

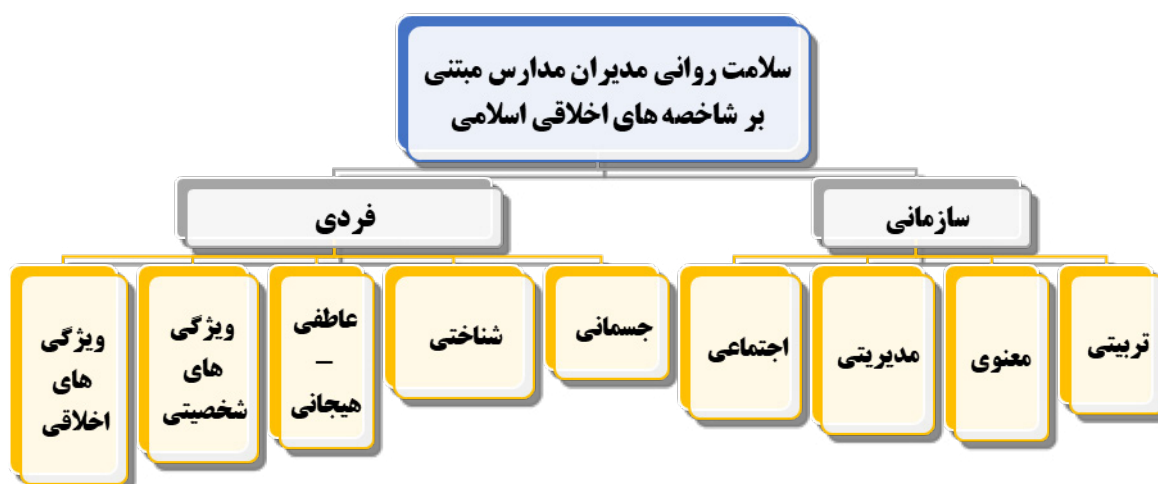
مؤلفه (کدهای باز - محوری)	بعد (کدهای گزینشی)
- اخلاص در نیت و عمل: انجام کارها برای رضای خداوند. - صداقت: پرهیز از دروغ و دورویی در رفتار و گفتار. - امانت‌داری: حفاظت از اموال و مسئولیت‌ها. - تقوا: پابندی به دستورات الهی و پرهیز از گناه. - تواضع: پرهیز از تکبر و احترام به دیگران. - صبر: تحمل مشکلات و سختی‌ها با امید به رحمت الهی	فردی
- عدالت: رفتار برابر با افراد بدون تبعیض. - احترام به دیگران: تکریم نظرات، حقوق و شخصیت دیگران. - حلم و بردباری: گذشت از اشتباهات دیگران و حفظ آرامش در برخورد‌ها. - وفای به عهد: پابندی به وعده‌ها و تعهدات. - مدارا: برخورد مهربانانه و دلسوزانه با مردم.	اجتماعی
- مسئولیت‌پذیری: پاسخگویی در قبال وظایف محوله. - مشورت: تصمیم‌گیری بر اساس نظرخواهی از دیگران. - قاطعیت: اتخاذ تصمیم‌های درست با شجاعت و بدون تردید. - شفافیت: صداقت و وضوح در انتقال اطلاعات و عملکرد. - حفظ اسرار: عدم افشای اطلاعات محرمانه سازمانی یا شخصی	مدیریتی
- یاد خداوند: توجه به ارزش‌های دینی در همه کارها. - توسل و دعا: ارتباط معنوی با خداوند در تصمیم‌گیری‌ها. - زهد و ساده‌زیستی: پرهیز از تجمل‌گرایی و اسراف. - شکرگزاری: قدردانی از نعمت‌های الهی. - امید به رحمت الهی: نگاه مثبت به آینده با تکیه بر لطف خداوند	معنوی
- الگو بودن: رفتار به‌عنوان نمونه اخلاقی برای دیگران. - تشویق به خیر: ترغیب دیگران به انجام اعمال نیک. - توجه به تفاوت‌های فردی: احترام به شخصیت و نیازهای مختلف افراد. - رفتار محبت‌آمیز: ایجاد فضایی گرم و صمیمی برای تعاملات	تربیت و تعلیم

و مقوله‌های کلی‌تری مانند "ویژگی‌های فردی"، "ویژگی‌های اجتماعی" و "ویژگی‌های معنوی" گروه‌بندی شدند. درنهایت، در کدگذاری انتخابی، مفاهیم و مقوله‌های به‌دست‌آمده برای شکل‌دهی الگوی کلی پیش سلامت روانی مدیران مدارس مبتنی بر شاخص‌های اخلاقی اسلامی ترکیب شدند. این الگو شامل ابعاد مختلف فردی، اجتماعی، معنوی و مدیریتی بود که به‌طور کامل از داده‌ها استخراج گردید.

اعتبار و روایی تحقیق: برای ارتقاء اعتبار و روایی نتایج، از روش‌های مختلفی استفاده شد. روش سه‌گانه شامل تطبیق نتایج با مشاهدات مختلف، استفاده از بازخورد اعضای نمونه و بازیابی نتایج توسط کارشناسان حوزه آموزش و روان‌شناسی به کار گرفته شد. همچنین، برای بررسی دقت تحلیل‌ها و کاهش

جدول ۲. شاخص‌های مرتبط با سلامت روان در مدیران

مؤلفه	بعد
مدیریت استرس: توانایی کنترل و کاهش فشارهای کاری و روانی.	عاطفی-هیجانی
شادکامی و رضایت شغلی: احساس خوشایند از فعالیت‌های کاری و محیط.	
تعادل هیجانی: توانایی حفظ آرامش در شرایط بحرانی.	
خودکنترلی هیجانی: کنترل واکنش‌های هیجانی در تعاملات حرفه‌ای و شخصی.	
تفکر انتقادی و تحلیلی: توانایی تحلیل مشکلات و ارائه راه‌حل‌های منطقی.	شناختی
برنامه‌ریزی استراتژیک: توانایی طراحی و اجرای برنامه‌های مؤثر	
تمرکز و دقت: توانایی توجه به جزئیات و پیشگیری از خطاهای شناختی.	
انعطاف‌پذیری ذهنی: توانایی تطبیق با تغییرات و یافتن راه‌حل‌های خلاقانه	
مهارت‌های ارتباطی: توانایی ایجاد ارتباط مؤثر با دیگران.	اجتماعی
توانمندی در مدیریت تعارض: حل مشکلات و اختلاف‌ها به شکلی عادلانه.	
حمایت اجتماعی: توانایی دریافت و ارائه حمایت از و به دیگران.	
ایجاد اعتماد: حفظ صداقت و اعتماد در روابط حرفه‌ای.	
حسن معنای زندگی: احساس هدفمندی و ارتباط با ارزش‌های والای انسانی.	معنوی
ایمان و باورهای مذهبی: تقویت ارتباط با خداوند و استفاده از ارزش‌های معنوی در مدیریت.	
امید به آینده: نگاه مثبت به چالش‌ها و فرصت‌های پیش‌رو.	
توسل به دعا و آرامش معنوی: استفاده از نیایش و مراقبه برای کاهش فشارهای روانی	
وضعیت سلامتی کلی: حفظ سلامتی از طریق تغذیه مناسب و فعالیت بدنی.	جسمانی
تعادل بین کار و استراحت: پیشگیری از فرسودگی شغلی با مدیریت زمان.	
خواب کافی و باکیفیت: بهبود عملکرد ذهنی و روانی با استراحت مناسب.	
پیشگیری از بیماری‌ها: رعایت نکات بهداشتی و مراجعه منظم به پزشک.	
امانت‌داری و صداقت: پایبندی به ارزش‌های اخلاقی.	اخلاقی و
صبر و تحمل: توانایی مدیریت فشارهای کاری با آرامش.	شخصیتی
احساس مسئولیت: تعهد به وظایف و پاسخگویی در برابر اقدامات.	
تواضع و فروتنی: حفظ رفتار مناسب و محترمانه با کارکنان و همکاران.	

شکل ۱. الگو تدوین شده

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به‌منظور طراحی الگوی پایش سلامت روانی مدیران مدارس مبتنی بر شاخص‌های اخلاقی اسلامی صورت گرفت و در آن ابعاد مختلف فردی و سازمانی موردبررسی قرار گرفت. این مطالعه نشان داد که ویژگی‌های اخلاقی اسلامی، نه تنها بر جنبه‌های فردی سلامت روانی مدیران مدارس تأثیرگذار است، بلکه در بعد سازمانی نیز نقش مهمی در ارتقای محیط کاری و کیفیت مدیریت ایفا می‌کند. به‌طورکلی، ویژگی‌هایی همچون امانت‌داری، صداقت، صبر، تواضع و تقوا در بعد فردی، به‌عنوان اصول بنیادین برای سلامت روانی مدیران شناخته می‌شود که در راستای ایجاد آرامش و تعاملات مؤثر در محیط کاری عمل می‌کنند. در بعد سازمانی نیز ویژگی‌هایی نظیر مهارت‌های ارتباطی، مدیریت تعارض، عدالت و قاطعیت در تصمیم‌گیری، موجب بهبود روابط درون‌سازمانی و افزایش اعتماد و همکاری میان اعضای گروه می‌شود. این نتیجه‌گیری که ویژگی‌های اخلاقی اسلامی می‌تواند نقش بسزایی در بهبود سلامت روانی مدیران داشته باشد، اهمیت توجه به این اصول را در فرایندهای آموزشی و تربیتی مدارس نشان می‌دهد. با توجه به پیچیدگی‌های روزافزون جامعه و چالش‌های مدیریتی مدارس، مدیران نیازمند مدل‌هایی هستند که نه تنها به بهبود کارایی سازمان کمک کنند بلکه سلامت روانی و اخلاقی آن‌ها را نیز حفظ نمایند. این امر مستلزم توجه به ابعاد فردی و سازمانی در فرایند مدیریت است و از این‌رو، توجه به ویژگی‌های اخلاقی اسلامی می‌تواند بستری مناسب برای سلامت روانی مدیران مدارس ایجاد کند. نتایج به‌دست‌آمده با تحقیقات نوتاش و همکاران (۱۴۰۰) ناصری، داود (۱۴۰۲) قنبری و معجونی (۱۴۰۰) فراهانی (۱۴۰۱). سپهوند و همکاران (۱۴۰۳) ابراهیمی و نوری، (۱۴۰۱) هم سو و هم جهت است و جهت تبیین می‌توان گفت بعد فردی ازجمله ابعاد کلیدی در تعیین سلامت روانی مدیران مدارس به شمار می‌آید و

ویژگی‌های اخلاقی، شخصیتی، عاطفی-هیجانی، شناختی و جسمانی تأثیرات قابل‌توجهی بر سلامت روانی این مدیران دارند. مدیران مدارس با داشتن ویژگی‌های اخلاقی چون امانت‌داری، صداقت و تواضع، نه تنها به تقویت روحیه تیمی و اخلاق حرفه‌ای در محیط مدرسه کمک می‌کنند، بلکه خود نیز در برابر چالش‌ها و فشارهای کاری مقاومت بیشتری از خود نشان می‌دهند.

مؤلفه‌های شخصیتی مانند صبر و تحمل، احساس مسئولیت و مدیریت استرس از دیگر شاخص‌های کلیدی برای پایش سلامت روانی مدیران هستند که نشان‌دهنده توانمندی آن‌ها در مدیریت بحران‌ها و موقعیت‌های پراسترس در محیط کاری می‌باشند. این ویژگی‌ها به مدیران کمک می‌کند تا با حفظ آرامش و اتخاذ تصمیمات صحیح، محیطی مثبت و حمایتی برای همکاران و دانش‌آموزان فراهم آورند.

علاوه بر این، توانمندی‌های عاطفی-هیجانی مانند تعادل هیجانی و خودکنترلی هیجانی از دیگر مؤلفه‌های مهم هستند که در جلوگیری از فرسودگی شغلی و بهبود رضایت شغلی مدیران نقش حیاتی ایفا می‌کنند. این ویژگی‌ها مدیران را قادر می‌سازد تا با حفظ آرامش در شرایط بحرانی، نه تنها به حفظ سلامت روانی خود، بلکه به ارتقای سلامت روانی افراد تحت سرپرستی خود نیز کمک کنند.

در بعد شناختی، ویژگی‌هایی مانند تفکر تحلیلی، برنامه‌ریزی استراتژیک و انعطاف‌پذیری ذهنی به مدیران کمک می‌کند تا در مواجهه با چالش‌های پیچیده، راه‌حل‌های خلاقانه و مؤثری را به‌کارگیرند. همچنین توجه به سلامت جسمانی ازجمله خواب کافی، تغذیه مناسب و پیشگیری از بیماری‌ها به مدیران امکان می‌دهد تا با انرژی و کارایی بیشتری به وظایف خود پرداخته و از فرسودگی جسمی و روانی جلوگیری کنند.

درمجموع، برای بهبود سلامت روانی مدیران مدارس، توجه به ابعاد مختلف فردی ازجمله ویژگی‌های اخلاقی و شخصیتی،

مهارت‌های عاطفی و شناختی و توجه به سلامت جسمانی ضروری است. به کارگیری این ویژگی‌ها می‌تواند به ارتقای عملکرد مدیریتی، ایجاد محیطی مثبت در مدارس و در نهایت به افزایش سلامت روانی کارکنان و دانش‌آموزان کمک کند. بنابراین، طراحی الگوهای آموزشی و پشتیبانی برای تقویت این ویژگی‌ها در میان مدیران مدارس امری حیاتی است.

، بعد سازمانی پایش سلامت روانی مدیران مدارس با توجه به شاخص‌های اخلاقی اسلامی، به چهار حوزه اصلی تقسیم شد که شامل ویژگی‌های اجتماعی، تربیتی، معنوی و مدیریتی بود. هر یک از این ابعاد به‌طور مستقیم بر تعاملات درون‌سازمانی و کیفیت مدیریت مدارس تأثیر می‌گذارند.

ویژگی‌های اجتماعی، از جمله مهارت‌های ارتباطی، توانمندی در مدیریت تعارض، حمایت اجتماعی و ایجاد اعتماد، به مدیران کمک می‌کنند تا روابط مثبت و مؤثری با کارکنان، دانش‌آموزان و والدین برقرار کنند. این روابط، زمینه‌ساز فضای کاری سالم و تعاونی بوده و موجب ارتقای سلامت روانی کلی می‌شود. مدیران مدارس با اعمال عدالت، احترام به دیگران، وفای به عهد و حلم در برخوردها می‌توانند فضایی ایجاد کنند که در آن همه افراد احساس امنیت روانی و احترام کنند.

در بعد تربیتی، ویژگی‌هایی نظیر الگو بودن، تشویق به خیر و توجه به تفاوت‌های فردی، موجب تقویت حس مسئولیت و مشارکت در میان اعضای سازمان می‌شود. به‌ویژه رفتار محبت‌آمیز و ایجاد فضایی صمیمی، مدیران را قادر می‌سازد تا در شرایط بحرانی نیز کارکنان خود را به بهترین نحو هدایت کنند.

ویژگی‌های معنوی، از جمله ایمان و باورهای مذهبی، یاد خداوند و توسل به دعا، نقش بسزایی در حفظ آرامش درونی مدیران دارند. این ویژگی‌ها نه تنها به تقویت روحیه فردی کمک می‌کنند بلکه در تصمیم‌گیری‌های مدیریتی نیز راهنمایی معنوی برای مدیران فراهم می‌آورد. ایمان به رحمت الهی و امید

به آینده نیز می‌تواند استرس‌های روزمره را کاهش داده و از احساس اضطراب در برابر چالش‌ها بکاهد.

در نهایت، ویژگی‌های مدیریتی از جمله مسئولیت‌پذیری، مشورت، قاطعیت و شفافیت در انتقال اطلاعات، از مؤلفه‌های اساسی برای افزایش کارایی مدیریتی و بهبود عملکرد سازمانی هستند. مدیرانی که این ویژگی‌ها را به‌طور مؤثر در عمل پیاده‌سازی می‌کنند، نه تنها در ایجاد محیطی سالم و حمایتگر موفق‌تر خواهند بود بلکه به توانمندسازی گروه‌های خود و بهبود روابط سازمانی کمک شایانی می‌کنند.

به‌طور کلی، نتیجه‌گیری این مطالعه نشان می‌دهد که سلامت روانی مدیران مدارس به‌طور مستقیم با رفتارها و ویژگی‌های اخلاقی اسلامی آن‌ها در ابعاد مختلف فردی و سازمانی مرتبط است. اعمال این ویژگی‌ها و شاخص‌ها در سطح فردی و سازمانی می‌تواند موجب بهبود سلامت روانی و کارایی مدیران مدارس و در نتیجه ارتقای کیفیت آموزشی شود.

پیشنهادهای

۱. آموزش و ارتقای ویژگی‌های اخلاقی اسلامی در دوره‌های آموزشی مدیران: پیشنهاد می‌شود که در دوره‌های آموزشی مدیران مدارس، به‌ویژه در سطح کارشناسی و کارشناسی ارشد، برنامه‌هایی جهت آشنایی با ویژگی‌های اخلاقی اسلامی و نحوه کاربرد آن‌ها در محیط‌های کاری و آموزشی گنجانده شود. این آموزش‌ها می‌تواند به ارتقای توانمندی‌های فردی و مدیریتی مدیران کمک کند و موجب حفظ سلامت روانی آن‌ها در برابر فشارهای کاری شود.

۲. ایجاد برنامه‌های مشاوره‌ای برای مدیران مدارس: با توجه به فشارهای روانی و استرس‌های روزمره‌ای که مدیران مدارس با آن روبه‌رو هستند، پیشنهاد می‌شود که مراکز مشاوره‌ای ویژه مدیران مدارس راه‌اندازی شود. این مراکز می‌توانند به مدیران در مدیریت استرس و چالش‌های روحی و روانی کمک کنند و از

این طریق به بهبود سلامت روانی آن‌ها و کاهش مشکلات روانی در محیط‌های کاری و آموزشی کمک نمایند.

۳. ارزیابی دوره‌ای ویژگی‌های اخلاقی مدیران: پیشنهاد می‌شود که نظام‌های ارزیابی عملکرد مدیران مدارس، علاوه بر معیارهای مدیریتی و عملکردی، به ویژگی‌های اخلاقی اسلامی نیز توجه کنند. این ارزیابی‌ها می‌توانند به عنوان مبنای ارزیابی سلامت روانی و انگیزه مدیران مورد استفاده قرار گیرند و کمک کنند تا ویژگی‌هایی مانند صداقت، امانت‌داری و صبر در محیط‌های مدیریتی تقویت شود.

۴. تقویت حمایت اجتماعی و ایجاد شبکه‌های حمایتی: ایجاد شبکه‌های حمایتی در میان مدیران مدارس می‌تواند به آن‌ها کمک کند تا در شرایط بحرانی و فشارهای شغلی، احساس تنهایی و انزوای کمتری داشته باشند. از این رو، پیشنهاد می‌شود که انجمن‌های تخصصی برای مدیران مدارس در سطح استان‌ها و کشور تشکیل شود تا از طریق آن‌ها امکان تبادل تجربیات و حمایت‌های اجتماعی فراهم گردد. این شبکه‌ها می‌توانند در کاهش استرس و تقویت سلامت روانی مدیران مؤثر باشند.

Reference

۱. ابراهیمی، سعید؛ نوری، علی (۱۴۰۱). آموزش اخلاق در مدارس ایران: چالش‌ها و فرصت‌ها. فصلنامه اخلاق و تربیت ایران، ۱۱(۱)، ۵۶-۷۱.
۲. امیری، مجید؛ آزاد، حسن؛ یوسفی، محمد (۱۳۹۷). تأثیر عوامل روان‌شناختی بر سلامت روانی مدیران: یک فراتحلیل. مجله مطالعات مدیریت آموزشی، ۱۵(۲)، ۲۳-۳۹.
۳. جعفری، حسن؛ رضایی، مهدی؛ کریمی، فاطمه (۱۳۹۹). طراحی مدل پایش سلامت روانی مدیران مدارس. فصلنامه پژوهش در مدیریت آموزشی، ۱۳(۲)، ۳۱-۴۹.
۴. حسینی، زهرا؛ غفاری، احمد (۱۴۰۰). استراتژی‌های کاهش استرس بر مبنای آموزه‌های اسلامی برای مدیران آموزشی. فصلنامه توسعه آموزشی، ۹(۳)، ۶۵-۷۸.
۵. رحیمی، مجید؛ حسینی زاده، منصور؛ تقوی، فاطمه (۱۳۹۹). فرسودگی شغلی و سلامت روانی در مدیران مدارس: نقش عوامل سازمانی و فرهنگی. مجله روان‌شناسی تربیتی، ۱۷(۴)، ۹۳-۱۱۰.
۶. سپه‌وند، مهدیه؛ شهنی بیلاق، منیجه؛ مکتبی، غلامحسین؛ امیدیان، مرتضی؛ (۱۴۰۳). تأثیر رهبری اخلاقی مدیران مدارس و فرهنگ مدرسه بر رفتارهای کاری نوآورانه معلمان با میانجی‌گری امنیت روان‌شناختی، پژوهش‌های روان‌شناختی در مدیریت تابستان ۱۴۰۳ - شماره ۱۹ (۲۹ صفحه - از ۱۲۱ تا ۱۴۹).
۷. شهریاری، مریم؛ اسفندیاری، کامران (۱۴۰۲). چالش‌های آموزشی در کلان‌شهرها: مطالعه موردی کرمان. فصلنامه مطالعات آموزشی شهری، ۱۶(۱)، ۴۵-۶۲.
۸. علوی، سیدمحمد (۱۳۹۸). اخلاق اسلامی در رهبری و مدیریت: رویکردی جامع. فصلنامه مطالعات اسلامی، ۱۲(۳)، ۴۵-۶۷.
۹. فراهانی، محمدرضا (۱۴۰۱). نقش ارزش‌های اسلامی در ارتقای سلامت روانی محیط کار. مجله روان‌شناسی اسلامی، ۱۰(۴)، ۱۱۲-۱۳۰.
۱۰. قنبری، سیروس؛ معجونی، حسین (۱۴۰۰). تأثیر رهبری اخلاقی در اثربخشی سازمانی مدارس با نقش میانجی توانمندسازی روان‌شناختی و خلاقیت معلمان، ۱۵(۵۳)، ۱۶۳-۱۷۸.
۱۱. ناصری، داود (۱۴۰۲). بررسی شاخص‌های اسلامی در تحلیل عملکرد بهینه اخلاق مدیران آموزشی با ویژگی‌های شخصیتی حرفه‌ای، هشتمین همایش ملی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم تربیتی و روانشناسی ایران، تهران، ۱۲. نجفی، حسین؛ کریمی، سمانه (۱۴۰۰). مدل‌های بومی‌سازی شده رهبری آموزشی در ایران: یک مرور نظام‌مند. فصلنامه سیاست‌گذاری آموزشی ایران، ۱۴(۳)، ۷۸-۹۶.
۱۳. نوتاش، فاطمه و محمد داوودی، امیرحسین (۱۴۰۰)، شناسایی و ارزیابی شاخص‌های شایستگی اخلاقی و تربیتی اسلامی مدیران آموزشی مدارس ناحیه یک استان قم، همایش ملی تربیت در زیست‌بوم جدید، تهران
1. Brown, L. & Davis, H. (2024). The impact of emotional intelligence on school leadership and teachers' mental health. *International Journal of Educational Psychology*, 12(3), 112-127. <https://doi.org/10.1080/ijep.2024.00045>
2. Smith, J. & Johnson, P. (2021). The role of ethical leadership in enhancing school leaders' mental health. *Journal of Educational Leadership and Management*, 45(2), 134-148.
3. Smith, J. & Jones, A. (2020). Mental Health Challenges in Educational Leadership. *International Journal of School Leadership Studies*, 8(2), 12-28.
4. Taylor, R. & Green, E. (2024). Spiritual leadership and its effect on educational leaders' mental health. *Journal of Spirituality in Education*, 33(1), 79-92. <https://doi.org/10.1080/jse.2024.01123>
5. Wang, Y. & Liu, Z. (2024). Social support and its influence on school leaders' psychological resilience. *Educational Psychology Review*, 36(4), 89-101. <https://doi.org/10.1007/s10648-024-09637>.

Designing a Model for Monitoring the Mental Health of School Principals Based on Islamic Ethics Indicators

Ahmad Hassanzadeh¹, Mohammad Jalal Kamali^{1*}, Yaser Salari², Samaneh Mahdizadeh Farsangi¹, Sanjar Salajgheh¹

Abstract

The present study was conducted with the aim of designing a model for monitoring the mental health of school principals based on Islamic ethics indicators with a qualitative approach. The aim of this study is to identify and analyze the different dimensions of the mental health of school principals in Kerman province and their relationship with Islamic ethical characteristics. In this study, a qualitative method with a classical grand theory type of semi-structured interviews and participatory observations was used to collect data. The sampling was purposive and the summarization of the findings continued until theoretical saturation, which we achieved with 20 school principals in different schools in Kerman city. The findings of this study showed that monitoring the mental health of school principals based on Islamic ethics should be considered in two individual and organizational dimensions, which are the individual dimension, which includes Islamic ethical characteristics such as trustworthiness, honesty, humility, patience, piety, and sincerity, which are known as key components in the mental health of managers. Also, personality and emotional-emotional characteristics such as stress management, emotional balance and job happiness have an impact on improving the mental state of managers. In addition, cognitive and physical characteristics such as critical thinking, strategic planning and balance between work and rest are also factors that help maintain mental health. The organizational dimension also includes social, educational, spiritual and managerial characteristics. Among the social components, we can mention communication skills, conflict management and social support, which play a role in interpersonal relationships and improving mental health. Also, educational characteristics such as being a role model, encouraging goodness and paying attention to individual differences are effective in improving employee morale and improving the organizational atmosphere. In the spiritual dimension, components such as remembering God, prayer and supplication, faith and religious beliefs are important in decision-making and reducing mental stress of managers. Also, managerial characteristics such as responsibility, consultation and decisiveness are effective in improving the mental health of managers.

Keywords: individual and organizational characteristics, mental health, Mental health monitoring, school principals, Islamic ethics.

1. *Corresponding Author: Department of Management, Kerman Branch, Islamic Azad University, Kerman, Iran. jalalkamali@iau.ac.ir

2. Department of Theology and Islamic Studies, Kerman Branch, Islamic Azad University, Kerman, Iran.